

gospodarske, obrtniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi poli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 gld. 60 kr., za pol leta 1 gld. 80 kr., za četrt leta 90 kr., pošiljane po pošti pa za celo leto 4 gld. 20 kr., za pol leta 2 gld. 20 kr., za četrt leta 1 gld. 15 kr. nov. den.

☞ V Ljubljani v sredo 20. maja 1868. ☞

Gospodarske stvari.

Kdaj so ljudje prvič začeli zemljišča gnojiti? *)

Da izprva poljedelci, ko so začeli žito sejati, niso zemlje gnojili, lahko se misli po tem, kar še dandanes vidimo. Temu priča je Amerika, kjer po požganih gozdih in preorani zemlji so veliko let žito sejali brez gnoja, — temu priča je „Črna zem“ (Ukrajna) na Rusovskem, en del zemlje Ogerske itd. Al to je vendar gotovo, da že Rimljani, in pred njimi Grki so zemljišča gnojili. Znano je, da že Grk Teofrast (oče botanike) je pisal o rastlinah in gnojenji in da že več kot pred 2400 leti je on našteval šestero različno gnojenje. Da so Rimljani čutili potrebo gnojiti zemljo, da se jej povrne to, kar se jej je po pridelkih vzelo, to beremo v spisih Varrovih, Virgiljevih itd. Znane so Katonove besede, da poljedelstvo potrebuje treh reči, namreč teh, da se dobro gnoji, dobro orje, dobro seje.

Rimljani, ki Sterkuciju pripisujejo iznajdbo gnojenja in so ga za tega del vrstili med bogove, so res že znali dobro gnojiti, dobro orati, dobro sejati. Da je to res tako bilo, priča nam zgodovina, da so v Siciliji (današnjem Laškem) več žita pridelali, kakor ga tu dandanas pridelujejo, pa tudi več kakor se ga dandanes prideluje na Angleškem, Nemškem in v Avstriji. Šteli so pridelka po 11 do 12 zrn. Tudi to vemo, da so Rimljani že drenažo poznali, da so močirna zemljišča na suho devali, suha močila, kuretino v košarje devali, da jim je gnojila zemljo. — Vendar pa je tudi to gotovo, da niti Grki niti Rimljani niso vedeli, kako se rastline redijo, zakaj prav za prav se mora zemlja gnojiti.

Poglejmo še, kaj so v preteklih 18 stoletjih drugi narodi vedeli in znali o gnojenji? Zgodovinske bukve nam o tem le malo gotovega povedo; to pa se iz teh spisov vendar razvidi, da v prvih 1600 letih po Kristusovem rojstvu je drugi narodi niso veliko dalje dognali kakor Grki in Rimljani v kmetijstvu in natoroznanstvu.

Že v 11. stoletju so sicer Angleži rabili lapor, pozneje apno in pa zmes iz krede, hlevskega gnoja, zemlje in blata, da jim je bilo polje rodovitneje; al kako dela ta zmes na polje, tega uganiti niso mogli. V 15. stoletju so se že v srednji Evropi nahajale nekatere kmetije, v katerih se je kazal napredek tadanjega časa, in v tem stoletju (1478) prišla je prva knjiga o kmetijstvu v italijanski Fiorentini, in po tej so prišle tudi enake knjige na Nemškem na svitlo — toda v latinskem jeziku.

V sledečih 2 stoletjih so se sicer učeni možje začeli vkvarjati s tem, da bi izvedeli, kako se rastline

redijo; al le malo jim je še svetila luč pravega spoznanja, večidel so bile le vraže in krive misli, katerih so se držali.

V 15. stoletju je Palissy izduhtal to, da le soli so rediteljice rastlinam („solna teorija“); ta misel je še 16. in 17. stoletja kraljevala. Veliki natoroznanec Bakon je priporočal kuhinjsko sol in pepel.

Proti koncu 17. stoletja (1668) je Hellmont zagovarjal „vodno teorijo“, to je, trdil je, da voda je prav za prav živež rastlinam.

V začetku 18. stoletja je Anglež Jethro Tull zagovarjal zemljo, Amb. Zeiger 1733. leta olje, 1755. leta profesor Home v Edinburgu ogenj, in Münchhausen sopár kot redilne moči rastlin. Münchhausen je trdil, da v gnoji so olje, sol, ogenj in zemlja. (Kon. prih.)

Gospodarska skušnja.

* Tudi večja sadna drevesa in celó takrat, kadar cvetó, se dajo brez škode presaditi, ako jih varno sè zemljo in vsemi koreninami vzdigneš in v vodo s kravjekom in ilovico namešano položiš. Tako se tudi najtanjše koreninice ne posuše. — Tako priporoča nemški kmetijski časnik „Fr. G. K.“

Gospodarske novice.

* Zapoved na Koroškem zarad hroščev ali pomladanskih kebrov je zeló ostra: vsak župan ima namreč pravico za čas, kadar keбри letajo, enega delavca ali pa namesti njega dva 8 do 12 let stara otroka od vsacega posestnika zahtevati, ki od 5. do 9. ure zjutraj pomagajo kebre loviti. Župan, ki tega ne stori, plača 10 do 20 gold. kazni. C. k. okrajnim gosposkam je ukazano, da čujejo nad spolnovanjem te postave.

* Za nas nova murva je tako imenovana murva cedrona (Morus Cedrona). Vitez Gutmansthal je kranjski kmetijski družbi poslal unidan semena te murve, ktera navadno belo murvo v tem prekosí, da veliko hitreje raste in sicer tako, da v malo letih je lepo drevo gotovo; sicer pa daje ta murva tudi več perja in perje je bolj redivno in zdravo memo bele murve; te murve tudi ni treba cepiti. — Najbolje seme murve cedrone se dobiva pri gosp. L. Villain-u, vrt-nemu direktorju (Villa Melzo v Bellagio ob jezeru Lago di Coma) po 12 frankov kilogram. — Veči del semena je gosp. Schollmajer vsejal na vrtu kmetijske družbe, ostalo se je oddalo za poskušnjo na Notranjsko, Dolensko in Gorensko.

* Ali je res, da si kaj pridobimo s tem, da bode vprihodnje kuhinjska sol za 2 gold.

*) Po najnovejši knjigi imenitnega českega kmetovalca A. A. Komers-a: „Der heutige Standpunkt der Bodenerschöpfungsfrage.“ Prag 1868.

gospodarske, obrtniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi polji. Veljajo v tiskarnicijemane za celo leto 3 gld. 60 kr., za polleta 1 gld. 80 kr., za četrt leta 90 kr., pošiljane po pošti pa za celo leto 4 gld. 20 kr., za pol leta 2 gld. 20 kr., za četrt leta 1 gld. 15 kr. nov. den.

~ V Ljubljani v sredo 27. maja 1868. ~

Gospodarske stvari.

Kdaj so ljudje prvič začeli zemljišča gnojiti?

(Konec.)

Konec 18. stoletja ste kmetijstvu došli dve važni prikazni. 1761. l. je Walleri (rojak vélikega Linne-a) prvi na svetlo dal kmetijsko kemijo, ktera je pojasnila znanstvo o življenji rastlinskem.

Walleri je bil prvi, ki je rastlino imenoval organsko (živo) stvar, ktera ima lastnost, da vsled toplote in vlage srka živež na onem mestu, kjer stoji. Le po kemični preiskavi obstojnih delov te ali une rastline — je rekel — se pozvedeti more, kako šen živež se jej najbolj prileže; gnojilo dobiva rastlina iz zraka, iz zemlje in živalskih stvari.

1771. leta pa je slavní rastlinoslovec Bonnet najdel razpokline v perji rastlin, in da po teh razpokah diha gáz iz sebe.

Mnogo učenih mož je na podlagi teh znajdeb poizvedelo in iznajdlo še marsikaj družega.

Konec 18. stoletja ni bilo sicer že za gotovo znano, kako se živi rastlina, vendar pot do tega spoznanja se je že pripravljala. Kmetovalcem pa še ni bilo veliko mar za preiskave učenih mož; skušali so vendar umnejše obdelavati zemljo in jo bolj gnojiti, — kako pa dela ta ali uni gnoj na rastline, vsega tega niso vedeli.

Tako so stale reči v tistem času, ko se je začelo jasni spoznavanje črne prsti (Humustheorie) noter do časa, ko je Thaer, véliki prestvaritelj kmetijstva, začel razsvitlevati tmíne njegove. Thaer je djansko kmetijstvo (praktiko) združeval z znanstvenimi preiskavami prirode (nature) in tako z lučjo znanstva (teorije) svetil v kmetijska dela. Thaer je bil oče črnoprstne teorije. Tudi Burger in drugi so se držali tega nauka, kteri je do 1840. leta vladal v vseh kmetijskih knjigah.

Thaer-ov nauk, na kratko rečeno, obsega le-ta pravila: 1) Črna prst je bistveni del živeža rastlin, 2) od take zemlje, ki se razkrojiti ne dá in ktera se tudi v ognji ne spremeni, rastlina skor nič v-se ne potegne; ta zemlja je le pomoček, da varuje druge stvari, ki so živež rastlini. 3) Črna prst je bistvo rastlinskega življenja in zraven vode je ona edina, ktera rastlinam v zemlji živež daje.

Čeravno so pozneje preiskave pokazale, da v vsem tem ni nič resničnega, gré vendar Thaeru véčna hvala, da je bil prvi, ki je kmetijstvo postavil na znanstveno podlago.

Nášemu (19.) stoletju gré hvala, da je razjasnilo rejo rastlin, vrednost zemlje, pepéla in rudninskega gnoja, in tako djanskemu kmetijstvu luč

prižgalo, kako se more zemlja rodovitna ohraniti, čedalje rodovitnejša narediti, pridelke pomnožiti in zboljšati.

Že okoli 1820. leta so začeli spoznavati razločke med gnojem in gnojem. Iz tega časa izvira nauk, ki je pozneje čedalje bolj obveljal, namreč ta, da vsaka stvar, iz ktere obstoji rastlina, jej je tudi gnoj, — da obstojni deli pepela iz zemlje izvirajo itd.

Boussingault in Sprengel sta začela razruševati Thaerovo črnoprstno teorijo, ktero je slavní Liebig popolnoma podrl s svojo knjigo, ktera je 1840. leta na svetlo prišla pod naslovom: „Kemija obrnjena na kmetijstvo.“ Nasprotovali so sicer nekteri učenjaki Liebigovemu nauku, vendar — če tudi nepopoln — stoji dandanes na čelu kmetijstva.

Glavna pravila Liebigova so:

1. Rastline dobivajo sploh svoj ogljec in gnjilec iz zraka; voda jim daje vodenca; žveplo tacih rastlin, ktere imajo žveplene stvari v sebi, dohaja jim po žvepleni kislini.

2. Po tem, kakoršna je zemlja, kjer rastejo rastline, dobivajo tudi rastline rudninske snove; te rudninske stvari se najdejo v pepéli sežganih rastlin in so bile poprej v zemlji.

3. Vsaka rastlina potrebuje za svoj živež fosforove kisline, žveplene kisline, lugastih soli, apna, grenjke zemlje, železa, nektore pa potrebujejo tudi kremenice in klora. Te stvari so rudninsk živež rastlinam. Podnebni živež jim je ogeljnokislina in pa amonijak.

4. Po žetvi se s poljskimi pridelki zemlji vzamejo obstojni njeni deli; ti zemeljni deli postanejo zdaj obstojni deli rastlin. Pred setvijo jih je imela zemlja, ki jih pa po žetvi nima več.

5. Vsi rastlini potrebni živeži so za-njo enake vrednosti, to je, rastlina hira, če jej manjka le tega ali unega živeža, kterega potrebuje.

6. Živinski gnoj obstoji iz gnjijočih rastlinskih in živinskih stvari, ktere imajo nekoliko zemeljnih delov v sebi. Ako ž njim gnojimo zemljo, damo jej nazaj rudninske stvari, ktere je zemlji vzela rastlina, in sicer toliko, kolikor smo jej tega gnoja dali.

7. Rudninski deli, iz kterih obstojé rastline, dohajajo jim iz zemlje; če se jej zopet nazaj dadó, ostane zemlja močna; če ne, peša tem bolj, čem več so rastline teh rudninskih stvari v-se vzele.

8. Kmetovalec naj le to jemlje iz polja, kar dobiva iz zraka, ne pa tega, kar dobiva iz zemlje; to, kar so rastline vzele zemlji, naj zemlji zopet povrne.

9. Tem več zemlja — in posebno gnjilčnega — živeža dobiva iz podnebja (zraka), tem močnejši bode potem tudi rudninski živež, kteri tiči v zemlji.

To so Liebigova pravila, ktera so še danes podlaga umnemu kmetijstvu in ktera naj vodijo gospodarja, kadar gnoji polje svoje.

Državne stvari.

Govor gospoda dr. L. Tomana

ob obravnavi kupčijske in colne zaveze med Avstrijo in združenimi nemškimi colnimi deželami

v dunajski zbornici poslancev 11. maja.

Ker so sedanje okoliščine naše zbornice take, da je treba gledati, da se na nobeno reč preveč časa ne obrne, se mi zdi, da ne kaže pričujoče kupčijske zaveze zelo na drobno presojevati. Tudi imamo dan za dnevom toliko mnogoterega dela pred sabo, da skoraj ni mogoče, da bi človek najbolj tehtne reči mogel pazno in temeljito premišljevati, in si za to potrebnih pomočkov pre-skrbeti.

Da bom tedaj pričujočo stvar, kolikor je mogoče, na kratko obravnaval, vzamem v roke poročilo odbora, ki je to reč pretresoval; po tem vodilu bom pretresal: ali je odborovo priporočilo, naj bi to kupčijsko pogodbo sprejeli, tako, da ga zdrava človeška pamet potrdi, ali je tako, da stoji na trdnih nogah ne-ovržljive resnice.

Odbor si prizadeva na začetku in koncu svojih besed dokazati, da avstrijska vlada je morala in da tedaj tudi mi moramo — hočeš nočeš — to kupčijsko zavezo odobriti. To svojo trditev pa naslanja na naslednje razloge.

Odbor pravi najpred: „mi smo imeli kupčijsko zavezo že poprej sklenjeno 11. aprila 1865. leta z nemško colno združbo; potem je nastopila nesrečna prigodba pri Sadovi in pa pražka pogodba miru storjena 23. avgusta 1866. leta, in v ti zavezi stoji 13. člen, ki pravi, da se hočete obe državi o tem v pogovor podati, kako bi se dalo medsebojno kupčijsko občenje polajšati.“

Odborovo poročilo pravi nadalje, da smo 1865. in 1866. leta s Francozom, Angležem in Lahom kupčijske zaveze skovali in jim obljubili nenavadne dobičke; po aprilski zavezi pa smo dolžni tudi nemški colni združbi vse tiste dobičke nakloniti, ktere bi bili kaki drugi državi po kakošni kupčijski zavezi obljubili.

Iz tega sklepa potem odbor, da mi moramo s Prusijo, ali da drugače rečem, s severno-nemško colno združbo kupčijsko pogodbo storiti, in sklepa nadalje, da moramo ti združbi dati vse tiste dobičke, ktere smo v kupčijskih zavezah Francozu, Angležu in Lahu dovolili.

Pretehtajmo zdaj: ali je resnično tako ali ne? Jez pravim, da ni.

§. 13. praškega miru pravi, da naša aprilaska zaveza 6 mesecev je še veljavna; kadar pa mine teh 6 mesecev, prestane tudi zaveza. Na vprašanje: kakošen bi bil naš stan, ako bi bila aprilaska zaveza z nemško colno združbo in posebno s Prusijo nehala? Lahák je odgovor ta, da mi bi bili imeli proste roke; 2. člen aprilске zaveze bi nas ne vezal več, in ne bilo bi nam treba tudi nemški colni združbi brez nasprotnih dobičkov dovoliti vseh tistih polajškov, ktere smo v poslednjih kupčijskih zavezah Francozom, Angležem in Lahom dali. Odborovo besedovanje je toraj dvakrat krivo. Prvič sledi iz tega, kar sem poprej povedal, da ni res, da mi moramo zdaj kupčijsko zavezo z nemško colno združbo skleniti, — in drugič ni res, da mi v ti zavezi nemški colni združbi brez svojega lastnega dobička moramo nakloniti po 2. členu aprilске za-

veze vse tiste dobičke, ktere smo angležki, francozki in laški državi dovolili.

Močno me bo veselilo, da mi gospod poročevalec dokaže, da moje sklepanje ni pravo, in da sem napačno sodil, ko sem rekel, da nam ni treba današnje kupčijske zaveze zidati na aprilsko pogodbo. Saj je vsemu svetu znano, da po pražkem miru je ta aprilaska zaveza le začasna postala, in da nam je bilo na voljo dano v 6 mesecih se je znebiti ter z nemško colno združbo storiti novo zavezo, v kateri bi bili imeli prosto voljo drugim državam dane dobičke tudi nemški colni združbi dovoliti ali pa jih odvreči.

Odbor je tedaj na napčnem potu, njegovo stališče ni pravo, če nam pričujočo zavezo priporoča in trdi, da smo v neki sili, po kateri nam ni družega mogoče, kakor nasvetovano kupčijsko pogodbo sprejeti in da moramo v to dovoliti, kar Prusija in nemška colna združba od nas zahtevate, in to zato, ker smo po 2. členu aprilске pogodbe besedo zastavili, da tudi colni združbi vse dobičke dovolimo, ktere bi znali kdaj francozki, angležki ali laški dovoliti.

Odborovo poročilo v tem obziru naravnost pravi: „Naša misel je ta, da je najpoprej treba povedati, kaj nas sili novo kupčijsko pogodbo narejati.“ Potem pa nadalje tako-le modruje: „Ako ne bi imeli že prejšnje pogodbe z Angležem in drugih takih pogodb, bi se mogli za-se večih dobičkov nadjati, če bi se bilo tačas, ko je Avstrija prostovoljno kupčijske sisteme lotila, pri colni združbi začelo. Zdaj pa, ko imamo pogodbo z Angleži gotovo, nam pa to ni več mogoče zato, ker nam 2. člen aprilске zaveze to brani.“

Jez pa sem že poprej dokazal, da se na pogodbo 1865. leta sklenjeno ni treba sklicevati, ker bi se je bili lahko znebili in bi bili potem v stanu s colno združbo na novi prosti podlagi se poganjati, ako bi bilo kazalo, da bi to bilo naši izvoznji kaka pomoč in polajšba.

Kakošne dobičke pa nam obeta pričujoča pogodba? Kaj nas neki mora, da jej pritrdimo? Morebiti to, da so v nji zaznamovani tisti dobički, ktere bi imeli tudi Francozom in Angležem dovoliti?

Moja gospôda! nikar ne mislite, da, v misel jemaje kupčijsko pogodbo s Francozom in Angležem, bom zavoljo tega tudi hvalil tisto dobo, ko je bila ustavljena februaraska ustava. Kar se tiče kupčijske pogodbe, tudi jez grajam vladno početje onega časa in rečem, da ravno v tem obziru se je po ustavljeni ustavi državi morda največa škoda storila. Morebiti mi kdo poreče: „kar to zadeva, bi jej jez lahko grehe odpustil.“ Al jez pravim, da tako važne, tako pomenljive colne in kupčijske pogodbe brez ljudskih zastopnikov sklepati, jih sklepati brez vsake najmanjše poprejšnje enquete, to je sila, to je preveč, presilno je, da se vsi avstrijski pridelki in izdelki v roke dajo dvema državam, ki ste v tem oziru na veliko visokejši stopinji mimo nas, to je francozki in angležki državi. Jez rečem: to je največi greh, ki ga je vlada storila med ustavljeno februarasko ustavo; to tudi jez očitno priznavam, čeravno sem v družih obzirih njene namene zagovarjal in branil.

Kaj da francozko-angleška kupčijska pogodba pomeni, to naj vam še enkrat z lastnimi besedami odborovega poročevalca pred oči postavim. On pravi: „Da pa angleška in francozka konkurencija našo domačo obrtnost ravno v najvažniših oddelkih lahko zatara — posebno, če bi hipoma nenaravno varstvo jenjalo, ktero jej iz nadavka izvira, — to je strah, ki ni brez vzroka. Kar pa poročevalec na dalje iz tega sklepa, namreč, da bo naša domača obrtnija že kos se z vspehom meriti z drugimi deželami, ker je to storila tudi obrtnija v deže-